

PhD értekezés összefoglalója

**EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR**

Nyelvtudományi Doktori Iskola
Doktori Iskola vezetője: Prof. Dr. Bárdosi Vilmos

Kulturális nyelvészeti doktori program
Doktori program vezetője: Prof. Dr. Kövecses Zoltán

A HARAG, FÉLELEM ÉS SZOMORÚSÁG METAFORIKUS KONCEPTUALIZÁCIÓJA AZ ANGOL NYELVBEN

Orazgozel Esenova

Témavezető:
Prof. Dr. Kövecses Zoltán

Budapest
2011

A bizottság tagjai:

A bizottság elnöke: Prof. László Varga (ELTE, Budapest)

1. opponens: Dr. Réka Benczes (ELTE, Budapest)

2. opponens: Egyetemi docens Gábor Győri (Pécsi
Tudományegyetem)

1. bizottsági tag: Dr. Veronika Szelíd (ELTE, Budapest)

2. bizottsági tag: Dr. Eszter Berán (Pázmány Péter
Katolikus Egyetem, Piliscsaba)

3. bizottsági tag: Dr. Éva Illés (ELTE, Budapest)

4. bizottsági tag: Dr. habil. Rita Brdar-Szabó (ELTE,
Budapest)

ISBN: 978-91-86545-02-4

Nyomdai kivitelezés CA&CC Press® AB, Luleå, Sweden

1. Bevezetés

A kognitív nyelvészek megállapítása szerint az elvont, nem kézzelfogható fogalmakat metaforikus módon, alapvetőbb fogalmak révén fogjuk fel (lásd Lakoff & Johnson, 1980; Kövecses, 2002). Az érzelmek rendkívül árnyalt és összetett jelenségek, s mint ilyenekről, általában egyéb, kézzelfoghatóbb dolgokon keresztül alkotunk róluk fogalmakat. Az elmúlt néhány évtized folyamán a kutatók számos, érzelmekre vonatkozó fogalmi metaforát tártak fel és írtak le. Eredményeik világosan és meggyőzően mutatják, hogy az érzelmekre vonatkozó fogalmi rendszerünk metaforikusan szerveződik (lásd Kövecses, 1986, 1990, 2000a, 2000b, 2002, 2005, 2008; Kövecses, Palmer, Dirven, 2003; Lakoff, 1987; Barcelona, 1986; Kendrick-Murdock 1994; Niemeier, 2003; Emanatian, 1995; Athanasiadou, 1998; Györi, 1998; Omori 2008; Taylor, Mbense, 1998; Apresjan, 1997; Yu, 1995).

Az említett fontos fejlemények ellenére azonban ezen a területen sok még a feltáratlan elem. Például miközben elfogadott tény az, hogy az érzelmekkel kapcsolatos fogalmak gyakran a testi-fizikai tapasztalatokból erednek, még korántsem teljes a tudásunk arról, hogy az említett fogalmakhoz milyen testi tapasztalatok vezetnek el. Keveset tudunk például arról, hogy az olyan alapvető fiziológiai tapasztalatok, mint a gyermekkori korlátozottság, a hangadás vagy az illat- és ízérzékelés az érzelmek metaforikus konceptualizációjában milyen szerepet játszanak. Mi több, hézagos a tudásunk arról is, hogy mi a következő alapvető tapasztalatok szerepe az érzelmek konceptualizációjában: az emberek olyan állatfajokkal való érintkezése, mint a lovak, kígyók, madarak, stb., s az ebből eredő kulturális elképzelések; a természetfölöttivel kapcsolatos népi hiedelmek, a növények növekedéséről szerzett mezőgazdasági tapasztalat, a különféle anyagok keverésének gyakorlata, stb. Emellett az érzelmekkel kapcsolatban előforduló forrástartományok alkalmazási körét illetően is korlátozottak az ismereteink. A jelen, a kognitív

nyelvészet elméleti kereteit felhasználó értekezés ezen hiányok pótlásának célkitűzésével arra vállalkozik, hogy a fentebb említett tapasztalatoknak a haragról, a félelemről és a szomorúságról alkotott mindennapi fogalmaink strukturálásában betöltött szerepét feltárja. Így a TARTÁLY, ÁLLAT, TERMÉSZETFÖLÖTTI LÉNY, TITKOS ELLENSÉG, KÍNZÓ, SZAG, ÍZ, NÖVÉNY, KEVERT ANYAG és TISZTA ANYAG forrástartományokból a HARAG, FÉLELEM, illetve SZOMORÚSÁG céltartományok felé irányuló metaforikus leképezéseket vizsgálja. Emellett vizsgálja az elemzésre kiválasztott érzelemfajtákkal előforduló forrástartományok alkalmazási körét is.

2. Az értekezés felépítése

Az értekezés nyolc fejezetből áll. Az első fejezet, a bevezetés a kutatás célkitűzéseiről, anyagáról, módszereiről, elméleti alapjáról, tudományos újszerűségéről és gyakorlati jelentőségéről tájékoztat, valamint az értekezésben elemzett forrástartományok kiválasztását is indokolja. A második fejezet a különféle metafora-elméletekről ad áttekintést, illetve az értekezés tárgyával kapcsolatos megközelítésüket is bemutatja. A fejezet középpontjában a G. Lakoff és M. Johnson által kifejlesztett *fogalmimetafora-elmélet* áll (lásd Lakoff & Johnson, 1980, 1999).

A harmadik fejezet az érzelmekkel kapcsolatos metaforikus konceptualizáció kutatásának korábbi eredményeiről ad áttekintést. Elsősorban a következő témakörök kerülnek kifejtésre: az érzelmi metaforák fajtái, az érzelmekről alkotott fogalmak különféle vonatkozásai, az érzelmi metaforák köre és tapasztalati alapja; nyelvtörténeti állandóság és változás, univerzalitás és variabilitás az érzelmek metaforikus konceptualizációjában, az érzelmi metaforák átlagos és kreatív beszélők által történő használata, stb. A fejezet a tárgyalta kutatási problémákkal kapcsolatban más tudományterületeken elért eredményeket is bemutatja.

Az értekezés lényeges eredményeit a negyedik, ötödik, hatodik és hetedik fejezetek tartalmazzák. Az első három a kutatás során feltárt érzelmi metaforákat mutatja be. Itt történik meg a kiválasztott forrástartományokból a harag, félelem és szomorúság céltartományaira történő metaforikus leképezések elemzése. A kapott eredményeket más, kapcsolódó tudományterületek kutatási eredményeivel is összevetem. Ezenkívül a harag, félelem és szomorúság metaforikus konceptualizációjáról alkotott egyes kognitív nyelvészeti elképzeléseket is vizsgálom a jelen kutatás adatainak tükrében. Nagy hangsúly kerül a feltárt metaforák tapasztalati alapjának vizsgálatára. A 7. fejezet ezenkívül górcső alá veszi a metaforák hatókörének kérdését, a 8. fejezet pedig az értekezés lényeges eredményeit összegzi.

3. Kutatási hipotézisek és célkitűzések

Az értekezés a következő alaphipotézisekre épül.

A harag, félelem és szomorúság érzelmei olyan fogalmi szerkezettel rendelkeznek, amely az érzelmi valósággal kapcsolatos észleleteinket szervezi, s részben olyan metaforák alakítják, amelyek forrástartományai a következő tapasztalatokban gyökereznek: a) olyan fiziológiai tapasztalatok, mint a gyermekkori korlátozottság, a hangadás, az íz- és szagérzékelés; b) olyan fizikai tapasztalatok, mint pl. a lovakkal, kígyókkal, madarakkal mint állatfajokkal való emberi érintkezés; a növények növekedésével kapcsolatos mezőgazdasági tapasztalatok, a különféle anyagok elegyítésének gyakorlata; c) olyan kulturális hiedelmek, mint a természetfölöttiről alkotott népi fogalmak; a különféle állatfajokról alkotott kulturális elképzelések.

A haraggal, félelemmel és szomorúsággal kapcsolatos forrástartományok valószínűleg a vizsgálat tárgyát képező érzelmi tartományokon túl is alkalmazhatók.

Az értekezés átfogó célja az elemzésre kiválasztott forrástartományok és a HARAG, FÉLELEM és SZOMORÚSÁG

céltartományai közötti fogalmi leképezések vizsgálata, s amennyiben ilyenek léteznek, annak kiderítése, hogy a létrejövő metaforák a harag, a félelem és a szomorúság konceptualizálásában milyen módon segítenek bennünket. További cél az azonosított érzelmi metaforák hatókörének feltárása. A kutatás elméleti alapját a *fogalmi metaforák elmélete* képezi.

4. Módszer, anyag

Az értekezés a metaforák azonosításának két módszerét alkalmazza: a) a forrástartomány-orientált megközelítést; b) az internet/korpuszlekeresés módszerét. Az előbbi megközelítés során a kutató először is kiválasztja az általa vizsgálni kívánt forrástartományokkal kapcsolatos egyes lexikai egységeket. Ezután a kiválasztott lexikai egységeket a választott adatbázisban (szótárak és/vagy korpuszok) lekeresi. A következő lépésben a kutató az adatbázisból kigyűjti a metaforikus kifejezéseket, s besorolja őket fogalmi metaforáik alá. Lássunk egy példát a módszer alkalmazására.

Az elemzésre kiválasztott egyik, forrástartományhoz kötődő szó az *unbridled* ('felkantározatlan, féktelen, zabolátlan'), amely a LÓ tartományához kapcsolódik. Ha az *unbridled* szót a *The American Heritage © Dictionary of the English Language*-ben lekeressük, a következő kifejezést találjuk (<http://www.thefreedictionary.com/unbridled>. Letöltve: 2010.04.01.).

(1) *Unbridled anger* ('féktelen harag').

Ez a kifejezés a haragot a ló fogalmához kapcsolódóan írja le, emiatt az értekezésben A HARAG LÓ fogalmi metaforája alá soroltam be.

Be kell látni azonban, hogy előnyei mellett a szóban forgó módszer hátrányokkal is rendelkezik. Nem egykönnyen alkalmazható például internetes szövegeknél, mivel a keresőprogramok nagyszámú irreleváns találatot adnak. E

probléma kiküszöbölése érdekében a metaforikus kifejezéseknek az internetről, illetve részben a BNC-ből való gyűjtésénél az internet/korpuszlekeresés módszerét alkalmaztam. Ez a következőképpen működik: a keresőbe beírjuk azokat a szavakat és kifejezéseket, amelyekről úgy véljük, hogy az általunk keresett metaforikus kifejezésekben megjelenhetnek. Ezután az eredményül kapott nyelvi metaforákat gyűjtjük, s besoroljuk őket a fogalmi metaforáik alá. Ez az internetes szövegek lekeresésének legelterjedtebb módszere, amely más korpuszok szövegeire is alkalmazható. Lássunk egy példát a módszer alkalmazására. Az alábbi a kutatás során használt egyik keresőkifejezés volt.

(2) *Grief flourished* ('virult a bánat').

A kifejezést tartalmazó nyelvi metafora az értekezésben elemzett A SZOMORÚSÁG NÖVÉNY fogalmi metafora alatt található meg. A módszer egyik nyilvánvaló előnye az, hogy alkalmazásával a keresett metaforikus kifejezések gyorsan gyűjthetők. Hátránya az, hogy nem minden esetben lehetséges megjósolni azokat a szavakat és kifejezéseket, amelyek a keresett metaforikus kifejezésekben valószínűleg előfordulhatnak.

A kutatás alapanyagát elsősorban a harag, félelem és szomorúság érzelmeinek elemzésre kiválasztott forrástartományokkal rendelkező metaforikus kifejezései alkotják. Ezenkívül azonban részét képezik még a lóval kapcsolatos olyan nyelvi metaforák, amelyek céltartományát a) a haragtól, félelemtől és szomorúságtól eltérő egyéb érzelmek; b) nem érzelmi jelenségek alkotják.

Az értekezésben elemzett metaforikus kifejezések zöme a következő forrásokból származik: *internet*, *The British National Corpus*, *The Online Dictionary*, *Encyclopedia and Thesaurus*, valamint *The Cambridge Advanced Learner's Dictionary*. A legtöbb példát az első két forrásból vettem.

Az értekezést végül interdiszciplináris megközelítés jellemzi, amennyiben az eredményeket a kapcsolódó tudományterületek eredményeivel összefüggésben értékelem.

5. Lényeges eredmények

Az értekezés világosan kimutatja, hogy az elemzésre kiválasztott forrástartományokból rendszerszerű metaforikus leképezések történnek a HARAG, FÉLELEM és SZOMORÚSÁG céltartományaira. Ez alátámasztja a kognitív nyelvészet azon hipotézisét, hogy az érzelmek nem alaktalan érzések, hanem metaforák rendszere által szervezett összetett fogalmi szerkezettel rendelkeznek. Az említett eredmény részben alátámasztja továbbá G. Lakoff azon elképzelését is, hogy az ember fogalmi rendszere metaforikusan szervezett (lásd Lakoff & Johnson, 1980: 6).

Kimutatom továbbá, hogy a metaforák azonosításának értekezésben felhasznált két módszere hatékonyan működik, aminek eredményeként a különféle adatforrásokból nagyszámú metaforikus kifejezést sikerült kigyűjteni és fogalmi metaforáik alatt elemezni. A következőkben rövid jellemzését adom a kutatás által feltárt, érzelmekkel kapcsolatos fogalmi metaforáknak forrástartományaik szerinti csoportosításban.

5.1. TARTÁLY forrástartománnyal rendelkező metaforák.

Azzal az elterjedt vélekedéssel ellentétben, mely szerint a nyugati kultúrában a gondolkodást és az érzelmeket a test különböző részeivel, azaz a fejjel, illetve a szívvel társítják, egyes elemzett tartálymetaforák a haragot, a félelmet és a szomorúságot a fejbe helyezik. Ezt azzal a ténnyel magyarázom, hogy a korábbi kutatások során a tudósokat túl nagy mértékben befolyásolták bizonyos, az érzelmek és gondolatok észlelésével kapcsolatos olyan nézetek, mint például a szív és fej karteziánus kettőssége. Ennek eredményeként aztán az érzelmek konceptualizációját illetően bizonyos fontos törvényszerűségeket figyelmen kívül hagytak.

A korábbi kutatások megállapítása szerint az emberek a testet az érzelmek tartályának tekintik. Az értekezés bizonyítja, hogy a test mellett az angol nyelv beszélői számára a hang is az érzelmek általános tartályának számít. Az elemzett mindhárom

érzelemről úgy képzelem, hogy olyan történések, amelyeket a hang hordoz. Innen származtatható A HANG AZ ÉRZELMEK TARTÁLYA fogalmi metafora. A megfelelő test-tartály metaforákhoz hasonlóan a hang-tartály metaforák is elsősorban az érzelmek intenzitását és uralom alatt tartását állítják előtérbe. Egyes metaforákban a harag a hang-tartályban levő melegített folyadékként jelenik meg. Általánosságban véve az angol nyelv a haragot mint érzelmet a fejben, a szívben és hangban található melegített folyadékként konceptualizálja. A korábbi kutatások során viszont azt feltételezték, hogy az angol nyelv a haragot az egész testbe helyezi.

A tapasztalati összefüggés a fő oka annak, amiért az emberek a hangot az érzelmek tartályaként konceptualizálják. A pszichológia és más kapcsolódó tudományterületek kutatásai például igazolták, hogy az általunk átélt érzelmek kihatnak a hangunk minőségére, illetve képesek vagyunk arra, hogy más emberek érzelmeire a hangjukból következtessünk. Mindez alátámasztja a kognitív nyelvészetnek azt a vélekedését, hogy a tapasztalati összefüggés az egyik fő oka annak, ami miatt bizonyos forrástartományok bizonyos meghatározott céltartományokkal párosulnak.

A testtől eltérően a hang viszont szokatlan tartály abban az értelemben, hogy a belső rész, külső rész és határoló rész szemmel látható dimenzióival nem rendelkezik. Nem helyezhetünk el fizikai létezőket a hangon belülre, s nem is jönnek ki belőle dolgok. Ennek ellenére úgy gondolunk a hangunkra, mint egy olyan háromdimenziós tartályra, amelyben dolgokat helyezhetünk el, s amiből dolgok jöhetnek ki. A lehatároltságra vonatkozó emberi ösztön, az arra való hajlam, hogy a valóság különféle jelenségeit képzeletbeli határvonalakkal lássuk el – ez az oka annak, amiért a hangot tartályként konceptualizáljuk. A hangadás ezenkívül testi tapasztalat. Az a tény, hogy az emberek a hangot az érzelmek metaforikus konceptualizációjának forrásaként használják,

bizonyítékot szolgáltat a metaforák megtestesített természetére vonatkozó kognitív nyelvészeti hipotézis számára.

Emellett bizonyos érzelmi metaforákban a harag, a félelem és a szomorúság tartályban levő veszélyes, korrozív anyagokként konceptualizálódnak. Ezek a metaforák az érzelem megítélésének negatív aspektusát ragadják meg. Mi több, konkrétan létezik egy olyan veszélyes anyag, amelyen keresztül a haragot felfogjuk, ez pedig a kén. Ez a konceptualizáció kulturálisan motivált: a nyugati kultúrában a kén a pokol és az ördög fogalmához kapcsolódik.

Bizonyos érzelmi metaforák a haragot, a félelmet és a szomorúságot valamely tartály által tartalmazott színeként jellemzik, a tartály pedig a szemnek és a hangnak felel meg. Az emberek két fő okból gondolnak színeként az érzelmekre. Először is a színek és az érzelmek között észlelt hasonlóság áll fenn, amennyiben mindkét jelenség az élénkség és az intenzitás közös dimenzióival rendelkezik. Emellett a színek és az érzelmek között fiziológiai kapcsolat is van: az általunk érzékelt színek pozitív és negatív érzelmeket egyaránt felkeltenek bennünk. A színek és érzelmek effajta összefüggése teszi lehetővé, hogy a SZÍN forrástartományát az ÉRZELEM céltartományára vetítsük.

Végül mindhárom vizsgált érzelmet konceptualizáljuk metaforikusan a méhben mint tartályban levő gyermekként. Az összes többi tartálymetaforához hasonlóan a harag, a félelem és a szomorúság GYERMEK-metaforái az érzelem intenzitásának, okának és uralom alatt tartásának vonatkozásait ragadják meg. A metaforát a gyermek korlátok közé szorítottságának testi tapasztalata motiválja.

5.2. TISZTA/KEVERT ANYAG forrástartományával rendelkező metaforák. A TISZTA anyag forrástartományával rendelkező metaforák a haragot, a félelmet és a szomorúságot olyan különálló, alakatlan érzelmekként ábrázolják, amelyekben más érzelmi összetevők nem fordulnak elő. Ezek a metaforák az

egyöntetűség mellett az általuk konceptualizált érzelmek intenzitását és okát is előtérbe állítják. A KEVERT ANYAG forrástartományával rendelkező metaforák nem kötődnek specifikusan meghatározott érzelmekhez. Olyan összetett érzelmi tapasztalatokat írnak le, amelyekben egyidejűleg számos érzelmi elem fordul elő. Az ÖSSZETETT ÉRZELMEK KEVERT ANYAGOK metafora az együtt előforduló érzelmek összetettségének, okának és intenzitásának vonatkozásait emeli ki. Megállapítást nyert, hogy ez a metafora legalább két különféle almetaforával rendelkezik: az egyik AZ ÖSSZETETT ÉRZELMEK KEVERT SZÍNEK, a másik AZ ÖSSZETETT ÉRZELMEK KEVERT ÉLELMISZEREK. A KEVERT ANYAG metaforákat a különféle anyagok keverésének emberi tapasztalata motiválja. A TISZTA ANYAG/KEVERT ANYAG metaforák kettőssége világosan mutatja, hogy az érzelmeket két különböző módon élhetjük meg: a) különálló állapotokként; b) összetett érzelmi tapasztalatok részeként. Vannak olyan pszichológiai vizsgálatok, amelyek bizonyítékot szolgáltatnak az összetett és alapvető érzelmek létezésére. A korábbi kutatások az érzelmeket elsősorban különálló, elszigetelt mentális állapotokként írták le, az összetett érzelmi tapasztalatokat pedig nagyrészt figyelmen kívül hagyták.

5.3. TERMÉSZETFÖLÖTTILÉNY forrástartománnyal rendelkező metaforák. Fogalmi kapcsolat van egyfelől a TERMÉSZETFÖLÖTTI LÉNY forrástartománya és másfelől a HARAG és a SZOMORÚSÁG céltartományai között. Mindez cáfolja azokat a korábbi kutatási eredményeket, amelyek szerint a vizsgált forrástartomány speciálisan a félelemhez kapcsolódik (lásd Kövecses, 2000a: 38-40). Az ÉRZELEM tartományán belül a TERMÉSZETFÖLÖTTI LÉNY tartomány alkalmazási köre a korábban feltételezetttnél sokkal szélesebb.

Ezenkívül metaforikus leképezés van a TERMÉSZETFÖLÖTTI LÉNY forrástartomány és a FÉLELEM TÁRGYA/FORRÁSA

céltartomány között. A forrás- és céltartományok között észlelt hasonlóság eredményezi A FÉLELEM TÁRGYA/FORRÁSA TERMÉSZETFÖLÖTTI LÉNY metaforát. A természetfölötti hiedelmek rendszerében az ogre-khez, mumusokhoz, virgácsos emberekhez, lidércekhez, koboldokhoz és démonokhoz, stb. hasonló teremtményeket a félelem tárgyának tekintjük. Emiatt a szóban forgó metaforában ezek a természetes világban létező félelem tárgyra és forrására képeződnek le. A SZOMORÚSÁG EGY FEKETE KUTYA metafora a SZOMORÚSÁG TERMÉSZETFÖLÖTTI LÉNY metafora alkategóriájaként sorolható be, mivel a FEKETE KUTYA fogalma az emberek természetfölötti hiedelmein alapszik. A FEKETE KUTYA-metafora specifikusan a szomorúsághoz kapcsolódik. Végül a TERMÉSZETFÖLÖTTI LÉNY fogalma a képzelet világába tartozik, mivel a természetfölötti létezésére tudományos bizonyíték nincs. Mindez világosan mutatja, hogy az érzelmek fogalmaira még nem kézzelfogható, kitalált fogalmak is rávetíthetők.

5.4. TITKOS ELLENŐRŐ, illetve KÍNZÓ forrástartománnyal rendelkező metaforák. Az elemzett nyelvi adatok bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy a TITKOS ELLENŐRŐ forrástartomány a HARAG és a SZOMORÚSÁG céltartományaival fordul elő.

Ez az eredmény ellentmond annak, amit a korábbi kutatások a témakörrel kapcsolatban megállapítottak: eszerint a TITKOS ELLENŐRŐ tartomány a félelemhez kötődik (lásd ugyanott). Mi több, a KÍNZÓ forrástartomány a HARAG és a SZOMORÚSÁG céltartományaival is vonatkozik. A korábbi kutatások viszont azt bizonyítják, hogy ugyanez a forrástartomány a FÉLELEM céltartományával fordul elő.

5.5. ÁLLAT forrástartománnyal rendelkező metaforák. A VESZÉLYES ÁLLAT mint általános forrástartomány két alkategóriája az értekezésben elemzett mindhárom érzelemfajttával

előfordul: ezek pedig a LÓ és a KÍGYÓ tartományai. A létrejövő metaforák az általuk konceptualizált érzelmek okának és uralom alatt tartásának vonatkozásait ragadják meg.

Az a tény, hogy a fent említett forrástartományok az elemzett érzelmekre vonatkoznak, nem meglepő. Az emberi társadalom mind az állatokat, mind az érzelmeket olyan veszélyes létezőknek tekinti, amelyeket veszélyességük miatt uralom alatt kell tartani. Úgy tűnik, a LÓ és KÍGYÓ mint forrástartományok egyfelől, valamint másfelől a HARAG és SZOMORÚSÁG mint céltartományok között észlelt hasonlóság a fő oka annak, amiért az előbbit az utóbbira vetítjük rá.

A RÉGI KÍGYÓBŐR forrástartománnyal rendelkező, érzelmekre vonatkozó metaforák nem alkategóriái a VESZÉLYES ÁLLAT-metaforának. Ennek oka az, hogy ezek a metaforák az érzelem eltérő vonatkozását, azaz a nemkívánatosságot állítják előtérbe. Azonban még ebben az esetben is észlelt hasonlatosság van egyfelől a RÉGI KÍGYÓBŐR forrástartomány, valamint másfelől a HARAG, FÉLELEM és a SZOMORÚSÁG céltartományai között. A régi, redves kígyóbőr olyan dolog, ami haszontalan, és ezért nem kívánatos. Ezzel párhuzamosan az érzelmekre vonatkozó népi elképzelés szerint a harag, a félelem és a szomorúság szintén olyan nem kívánatos dolgok, amelyektől meg kell szabadulni.

Az értekezésben elemzett A HARAGOS VISELKEDÉS AZ AGRESSZÍV LÓ VISELKEDÉSE-metafora továbbá a korábbi kutatások által feltárt A HARAGOS VISELKEDÉS AGRESSZÍV ÁLLATI VISELKEDÉS általános metafora alkategóriája. Az AGRESSZÍV LÓ VISELKEDÉSE-forrástartomány a félelem és szomorúság érzelmeivel nem fordul elő, azaz úgy tűnik, specifikusan a haragra jellemző. Ezenkívül egy másik metafora, a HARAGOS SZÓBELI VISELKEDÉS AZ AGRESSZÍV KÍGYÓ VISELKEDÉSE szintén ugyanazt az általános metaforát testesíti meg. Ez a metafora is vonatkozik a haragra, de a félelem és a szomorúság érzelmeire nem.

A kutatás kimutatta továbbá, hogy a FÉLELEMMEI TELI EMBER FEHÉRTOLLÚ VADMADÁR metafora specifikusan a félelem érzelmére jellemző. A metafora a félelem nemkívánatos jellegét állítja előtérbe, és a kakasviadalk angol hagyományában gyökerezik. Számos elemzett, állatokra vonatkozó metafora mélyen gyökerezik a nyugati kultúrában. Nyelvi bizonyítékok léteznek azon nézet alátámasztására, hogy megfelelőik már a nyelv története is során léteztek.

5.6. ROSSZ SZAG és ROSSZ ÍZ forrástartománnyal rendelkező metaforák. A kutatás megállapította, hogy a ROSSZ SZAG és ROSSZ ÍZ forrástartományok, valamint a három elemzett érzelmefajta között fogalmi kapcsolat van. A létrejövő metaforák a harag, a félelem és a szomorúság érzelmeit kellemetlen, visszataszító szagként és ízként mutatják be, azaz az általuk konceptualizált érzelmek negatív megítélésének vonatkozását ragadják meg. A metaforikus leképezés ebben az esetben is az észlelt hasonlóságon alapszik. A népi elképzelés szerint a rossz szag és a rossz íz egyfelől, illetve a harag, a félelem és a szomorúság másfelől egyaránt kellemetlen jelenségeknek számítanak. A más tudományterületeken végzett vizsgálatok empirikus bizonyítékkal szolgálnak arra, hogy a szaglász és az érzelmek között szoros biológiai kapcsolat van. Ez a tényező is hozzájárulhat ahhoz, hogy az érzelmeket szagként gondoljuk el. Ami a félelmet illeti, a más tudományterületeken végzett kutatás bizonyítja, hogy az emberek szaglászszerveikkel fizikailag képesek a félelem szagát megérezni. A fent említett tények világosan mutatják, hogy a szaglász- és ízlelőszerveinken keresztül szerzett adatok az érzelmekről alkotott metaforikus felfogásunk alapjaként funkcionálnak. A kutatás nem támasztja alá E. Sweetser azon állítását, hogy a szaglászérzék az angol nyelvben kevés elvont konnotációval rendelkezik (lásd Sweetser, 1991).

A kutatás további eredménye az, hogy az angol nyelvű beszélők a szomorúság érzelmét kellemes ízként is

konceptualizálhatják, ami A SZOMORÚSÁG KELLEMES ÍZ-metaforát eredményezi. A metafora a szomorúságot pozitív érzelmként jellemzi. Ebből a példából nyilvánvaló, hogy a szomorúságot nem minden esetben éljük meg negatív érzelmként. Olyan eset is előfordul, amikor a szomorúságot ízként képzeljük el, de anélkül, hogy az íz jellegét közelebbről meghatároznánk.

Mi több, nyelvi bizonyíték van azon nézet alátámasztására, hogy a szomorúság metaforikusan kellemes illatként is konceptualizálható. Ez a konceptualizáció a szóban forgó érzelmek szintén élvezetes dologként jellemzi. A tájképekhez hasonló műalkotások által kiváltott szomorúság a kellemes szomorúság egy példája. A más tudományterületeken végzett vizsgálatok bizonyítékot szolgáltatnak arra, hogy mind a műalkotásokkal, mind a természeti környezettel való találkozásaink kiválthatják a szomorúság egy sajátos formáját, a melankóliát.

Végezetül, mivel az érzelmekre vonatkozó SZAG- és ÍZ-metaforák az íz- és szagérzékelés emberi tapasztalatán alapszanak, a) ízérzékelési metaforákra, valamint; b) szagérzékelési metaforákra oszthatók. A metaforák ezen két csoportja az A. Barcelona által érzékelési metaforáknak nevezett kategória alá sorolható be (lásd Barcelona, 1986).

5.7. NÖVÉNY forrástartománnyal rendelkező metaforák. Valamennyi elemzett érzelmi fogalmat gyakran értelmezzük növényként. A NÖVÉNY-metaforák a növények növekedésének különböző állomásait az érzelmek kialakulásának fokozataira vetítik. Emellett az általuk jellemzett érzelmek intenzitási és oki vonatkozásait emelik ki. Az ilyen érzelmi metaforák forrás- és céltartományai között az alábbi észlelt hasonlóság van. Mind a növények, mind az érzelmek létrejönnek, kifejlődnek, majd elmúlnak. Ez az, ami lehetővé teszi számunkra, hogy a NÖVÉNY forrástartományt különféle érzelmekre vetítsük rá.

Jónéhány különféle oka van, amiért a jelen értekezésben vizsgált forrástartományok a HARAG, FÉLELEM és SZOMORÚSÁG céltartományaira képeződnek le. Ezek között a források és célok között észlelt hasonlóság a legfontosabb. Emellett a bemutatott érzelmi metaforák kialakulásához vezető másik fontos tényező a tapasztalati összefüggés. Összefoglalva, az elemzett érzelmi metaforák a harag, félelem és szomorúság alábbi vonatkozásait emelik ki: intenzitás, uralom alatt tartás, ok, kíváncsi/nemkíváncsi jelleg, pozitív/negatív megítélés, egyöntetűség, összetettség. A vizsgált forrástartományok nagy többsége olyan általános forrástartomány, amely az értekezésben elemzett valamennyi érzelemfajtára vonatkozik. Kevés olyan van köztük, amely csak bizonyos meghatározott érzelmekhez kapcsolódna. Ez az eredmény a korábbi kutatások eredményeivel egybevág.

Ezentúl az elemzett, félelemmel kapcsolatos metaforák mutatják, hogy a félelmet igen sokféle fizikai, mentális, társadalmi, stb. veszély kiválthatja, s a különféle okok a félelem sajátos fajtáit idézik elő, amelyek létezését más tudományterületek eredményei is alátámasztják.

A kutatás eredményei végül azon hipotézist igazolják, amely szerint az érzelmekkel kapcsolatos legtöbb fogalmi metafora időben állandó. Az értekezésben bemutatott nyelvtörténeti metaforák a ma használt fogalmi metaforákat tükrözik.

5.8. A metafora hatókörének problémája. Az értekezés korlátozott jellege miatt a kutatás egy forrástartomány alkalmazási körére terjedt ki, a LŐ forrástartományra. A LŐ mint forrástartomány alkalmazási köre nem korlátozódik a harag, félelem és szomorúság fogalmára, hanem ezen célfogalmak mellett a boldogság, a szerelem, a féltékenységi, a testi vágy, a bátorság, az undor, a meglepődés, a bűntudat, a szégyen, valamint a büszkeség, és annak sajátos formája – az önhittség érzelmeivel is előfordul. A LŐ mint forrástartomány és az ÉRZELEM mint

általános céltartomány között is fennáll fogalmi kapcsolat. Ezenkívül a LÓ mint forrástartomány olyan, nem érzelmekre vonatkozó fogalmakkal is kapcsolatban áll, amelyeket az emberek és emberi jellemvonások, a gazdaság és pénzügyek, a bűntettek, az erőszak, az agresszió, a gondolatok, a hatalom, stb. ábrázolására használunk. A LÓ mint forrástartomány tehát mind az ÉRZELEM tartományán belül, mind azon kívül igen széleskörű alkalmazási lehetőségekkel rendelkezik. Ez a kutatási eredmény Kövecses azon hipotézisét támasztja alá, amely szerint az érzelmekkel előforduló forrástartományok többsége nem kapcsolódik specifikusan az érzelmekhez, hanem szélesebb alkalmazási körrel bír (Kövecses, 2000a: 49-50).

Hivatkozások

Elsődleges források

Cambridge Advanced Learner's Dictionary. Cambridge Dictionaries Online. 2008. Cambridge: Cambridge University Press, <http://dictionary.cambridge.org>.

The American Heritage © Dictionary of the English Language, Fourth Edition (2000). Houghton Mifflin Company. In: *The Online Dictionary, Encyclopedia and Thesaurus*. The Free Dictionary by Farlex, <http://www.thefreedictionary.com>.

The British National Corpus, version 3 (BNC XML Edition). 2007. Distributed by Oxford University Computing Services on behalf of the BNC Consortium, <http://www.natcorp.ox.ac.uk>.

The Internet through The Google, <http://www.google.se/>.

The Online Dictionary, Encyclopedia and Thesaurus. The Free Dictionary by Farlex, <http://www.thefreedictionary.com>.

Másodlagos források

Apresjan, V. (1997) 'Emotion Metaphors and Cross-Linguistic Conceptualisation of Emotions'. *Cuadernos de Filología Inglesa*, 179-195.

Athanasiadou, A. (1998) 'The Conceptualisation of the Domain of FEAR in Modern Greek'. In: A. Athanasiadou & E. Tabakowska (eds.), *Speaking*

- of Emotions: Conceptualisation and Expression*. Berlin and New York: Mouton De Gruyter, 227-252.
- Barcelona, A. (1986) 'On the Concept of Depression in American English: A Cognitive Approach'. *Revista Canaria de Estudios Ingleses*, 12, 7-33.
- Emanatian, M. (1995) 'Metaphor and the Expression of Emotion: The Value of Cross-Cultural Perspective'. *Metaphor and Symbol*, 10 (3), 163-182.
- Györi, G. (1998) 'Cultural Variation in the Conceptualisation of Emotions: A Historical Study'. In: A. Athanasiadou & E. Tabakowska (eds.), *Speaking of Emotions: Conceptualisation and Expression*. Berlin and New York: Mouton Gruyter, 99-124.
- Kendrick-Murdock, D.L. (1994) *The Emotion Concepts: Shock and Surprise*. Kiadatlan kézirat. Las Vegas: University of Nevada, Department of Anthropology.
- Kövecses, Z. (1986) *Metaphors of Anger, Pride, and Love: A Lexical Approach to the Structure of Concepts*. Amsterdam-Philadelphia: John Benjamins.
- Kövecses, Z. (1990) *Emotion Concepts*. New York: Springer Verlag.
- Kövecses, Z. (2000a) *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. New York: Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. (2000b) 'The Concept of Anger: Universal or Culture Specific?' *Psychopathology*, 33 (4), 159-170.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Kövecses, Z. (2005) *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. New York and Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. (2008) 'Universality and Variation in the Use of Metaphor'. In: N.-L. Johannesson, & D.C. Minugh (eds.), *Selected Papers from the 2006 and 2007 Stockholm Metaphor Festivals*. Stockholm: Stockholm University, Department of English, 51-74.
- Kövecses, Z., Palmer, G. B. & Dirven, R. (2003) 'Language and Emotion: The Interplay of Conceptualisation with Physiology and Culture'. In: R. Dirven & R. Pörings (eds.), *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter, 133-159.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. (1987) *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press.

- Lakoff, G. & Johnson, M. (1999) *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books.
- Niemeier, S. (2003) 'Straight from the Heart: Metonymic and Metaphorical Explorations'. In: A. Barcelona (ed.), *Metaphor and Metonymy at the Crossroads: A Cognitive Perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter, 195-211.
- Omori, A. (2008) 'Emotion as a Huge Mass of Moving Water'. *Metaphor and Symbol*, 23 (2), 130-146.
- Sweetser, E. (1991) *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taylor, J.R. & Mbense, T.G. (1998) 'Red Dogs and Rotten Meals: How Zulus Talk about Anger'. In: A. Athanasiadou & E. Tabakowska (eds.), *Speaking of Emotions: Conceptualisation and Expression*. Berlin and New York: Mouton Gruyter, 191-226.
- Yu, N. (1995) 'Metaphorical Expressions of Anger and Happiness in English and Chinese'. *Metaphor and Symbolic Activity*, 10 (2), 59-92.

A jelölt saját publikációi

- Anger Metaphors in the English Language* (2009). In: *Varieng: Studies in Variation, Contacts, and Change in English*, Vol. 3: *Approaches to Language and Cognition*, <http://www.helsinki.fi/varieng/journal/volumes/03/esenova/>.
- Plant Metaphors for the Expression of Emotions in the English Language* (2008) In: *Beyond Philology*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Vol. 5, pp. 7-21.
- Russian Loan Words and their Derivatives in English* (2002). Luleå: Luleå Tekniska Universitet. 36 pp.
- Scandinavian Loan Words in Middle English* (2002). Luleå: Luleå Tekniska Universitet. 36 pp.
- Özara Hyzmatdaşlyk, Özara Baylaşmak* (1993). In: *Türkmen Dili hem Edebiyaty*. Aşgabat: Metbugat redaktjion-neşirýat birleşigi, Metbugat öýi, Vol. 1, pp. 31, 36-37.

Előadások nemzetközi konferenciákon

- Metaphorical Conceptualisation of Complex Emotions* (2009). In: *Proceedings of the XI-th International Conference Cognitive Modeling in Linguistics*, Vol. 1, pp. 46-57.

Body-Part Terms and Emotion in the English and Turkmen Languages (2007).

In: U. Magnusson, H. Kardela & A. Głaz (eds.), *Further Insights into Semantics and Lexicography*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Wydawnictwo, pp. 179-190.

Emotion Terms in the English and Turkmen Languages (July 17-22, 2005).

In: *9th International Cognitive Linguistics Conference: Language, Mind and Brain*. Seoul, Korea: Yonsei University.

Előkészületben levő munkák

Cultural Beliefs and Emotion Metaphors

The Issue of Metaphor Scope